

SAMUEL ABRAHÁM
ĎURICA, POSTMODERNIZMUS A EURÓPSKA ÚNIA

Písané K&K, júl 1997

Keď som chcel prvýkrát písať článok o rozruchu, ktorý sa strhol okolo publikovania druhého vydania Ďuricovej knihy Dejiny Slovenska a Slovákov, chcel som začať asi takto:

Ďuricovu knihu nemôže brať vážne ani historik, ani žiadny kriticky mysliaci človek. Vychýbba sa akejkoľvek analýze, často si protirečí a ľahkovážne zaobchádza s historickými faktami. Ďuricovým hlavným cieľom nie je hľadanie historickej pravdy. Jeho cieľom je skôr dokázať, že Slováci sú národom už tisíc rokov, ak nie viac, rehabilitovať vojnový slovenský fašistický režim a najmä zbaviť viny jeho vodcu Jozefa Tisa.

Mojim zámerom teda bolo uviesť dôkazy, ktoré by tieto tvrdenia podporili a dúfal som, že každý, kto obdivuje Ďuricovu knihu, môže po prečítaní môjho a ostatných článkov v tomto čísle K&K zmeniť svoj názor.

Potom som si uvedomil, že takýto prístup je problematický. Po prvé, nezdá sa mi, že môžem ľudí, ktorí obdivujú Ďuricovu knihu presvedčiť argumentami, ktoré ja považujem za racionálne. Jednoducho nestačí poukázať na Ďuricove omyly, týkajúce sa mnohých historických faktov. Po druhé, za dôležitejší dôvod považujem fakt, že nemáme dôvod domnievať sa, že Ďuricove omyly sú zámernými deformáciami. Vychádzajme z predpokladu, že Ďurica je seriózný i úprimný, že naozaj verí v to, čo píše. Nemožno ho len tak zavrhnúť ako šarlatána. Nebolo by to etické, ani primerané, vzhľadom na tých, ktorí možno rovnako úprimne veria, že Ďurica, okrem „niekoľkých drobností“ (pozri Letzovu recenziu), podáva všetky fakty správne a má patent na historickú pravdu. Nebolo by to férové ani voči samotnému Ďuricovi, ktorého jediným akademickým cieľom a zjavným zmyslom života je prezentovať Slovákov ako starý a ctihodný národ a z Jozefa Tisa urobiť jeho najskvelejšieho syna.

Po tretie, musíme si uvedomiť, že v našej relativistickej dobe možno podrobiť „objektívne fakty“ a najmä „objektívne fakty histórie“ tým najprotirečivejším interpretáciám. Môžu to urobiť aj najserióznejší akademickí odborníci. Dokonca aj vtedy, keď sa odvoláme na „nespochybniteľný štandard“ logiky a zdravého rozumu - skutočná nespochybniteľnosť tohto štandardu je v súčasnosti spochybnená.

Na Slovensku ešte stále nie je k dispozícii dostatok historickej literatúry, ktorá by poskytla alternatívu k Ďuricovej knihe. To znamená, že vzdelaný slovenský čitateľ sa nemôže dostať k čitateľnému, nepredpojatému historickému textu, pomocou ktorého by mohol posúdiť protikladné historické tvrdenia. Keďže tu jestvuje takáto medzera, čitatelia môžu odpovedať na Ďuricovu knihu iba chválou alebo hanou. Lenže veľmi málo z nich bolo kompetentných sformulovať námietky, ktoré by sa zakladali na dobrej informovanosti.

Ako by sme teda mali postupovať? Nateraz sa mi zdá, že by sme mohli kontroverziu okolo Ďuricu poňť ako príležitosť pouvažovať o probléme, ako sa čo najlepšie vysporiadať s argumentami, odvodenými z odlišného svetonázoru, ktorý však robí argumenty presvedčivými, bez ohľadu na to, či sú „pravdivé“ alebo „nepravdivé.“

Inšpiroval článok z *Times Literary Supplement* (z 13 decembra 1996) od amerického profesora filozofie Paula Boghossiana. Autor sa v ňom pokúša pochopiť dôsledky takzvaného Sokalovho podvodu, ktorý vyvolal búrlivú debatu na oboch stranách Atlantiku.¹ Boghossianovou hlavnou témou je záujem uchrániť vedecké štandardy a normy ohrozené postmoderným relativizmom, ktorý z humanitných vied pomaly pre-

1) Boghossian píše: Na jeseň v roku 1994 Alan Sokal, teoretický fyzik z New York University, zaslal do časopisu *Social Text*, popredného časopisu v oblasti kulturológie, svoj článok, nazvaný 'Prekračovanie hraníc: k transformatívnej hermeneutike kvantovej gravitácie'. Tento článok predstieral, že je akademickým článkom o 'postmoderných' filozofic-

sakuje do sociálnych a napokon aj do prírodných. Postmoderný relativizmus sa snaží spochybniť neotrastiteľnú autoritu vedeckej metódy. Práve tento pokus nahloďať normy exaktných vied pokladajú mnohí za neslýchane odvážny.

Jedným z aspektov postmodernej výzvy je, že nemožno dospieť k absolútnej, objektívnej pravde prostriedkami, ktoré majú ľudia k dispozícii. Tento názor prijímajú rovnako aj mnohí realistickí myslitelia.² Postmodernistická výzva však zachádza až po tvrdenie, že akékoľvek kritériá, odlišujúce pravdu od nepravdy, alebo vedu od mýtu, sú - a jedine môžu byť - formulované vnútri danej filozofickej perspektívy. Radikálne trvajú na tom, že vedecký realizmus a autorita „objektívnej pravdy“ sú iba nástrojmi politického a sociálneho ovládania, ktorými západná veda vnucuje svoje štandardy odlišným interpretáciám sveta a skutočnosti.

Boghossian popisuje debatu medzi archeológmi a domorodými Američanmi o historickom pôvode niektorých domorodých amerických kmeňov. Archeológovia tvrdia, že tieto kmene prišli asi pred desaťtisíc rokmi cez Beringov prieliv z Ázie. Podľa zunijského mýtu o stvorení však žili príslušníci kmeňa Zuni v Amerike od chvíle, keď ich predkovia vyšli na zemský povrch z podzemného sveta duchov. Jeden z archeológov, usilujúc sa rešpektovať zunijské podanie vlastných dejín a zladit' dva rozdielne názory, poznamenal: „Veda je iba jedným z mnohých spôsobov poznávania sveta... [Zunijský názor na pôvod je] rovnako platný, ako názor archeológa na prehistóriu.“ Takáto relativistická interpretácia je pre postmodernizmus typická: pravda je relatívna vzhľadom na perspektívu, v ktorej je daný názor vytvorený. Podľa relativistu sú tvrdenia archeológa a Zuniu rovnako pravdivé, čo je zjavný nezmysel. Otázka však zostáva: existuje spôsob, ako obe tvrdenia zosúladiť?

Lenže ako môžeme urobiť zmysluplnými dve nesúmerateľné interpretácie tej istej udalosti? Zavrhnúť zunijskú interpretáciu sveta je pravdaže neprístojné. Rovnako neprístojné by bolo vysmievať sa biblickému tvrdeniu, že Eva pochádza z Adamovho rebra. Táto verzia stvorenia človeka síce normám modernej biologickej vedy nevyhovuje, ale prečo by sme mali uprednostňovať biológiu? Biológia, ani ktorákoľvek iná veda nevie vyladiť pôvod života. Podľa veriacich Biblia objasňuje to, čo veda nebude schopná nikdy vysvetliť. Bez dokonalého vedeckého dôkazu nemá neveriaci právo zavrhnúť tvrdenie veriaceho o Božom stvorení. Neveriaci si iba môže vyhradiť právo neveriť v Božie stvorenie, či už v kresťanskej alebo domorodej americkej verzii.

Môže však racionálne zmýšľajúci jedinec považovať takéto nezosúladiateľné tvrdenia za rovnocenné? A ako by to bolo možné bez podkopania názoru, v ktorý verí a bez zavrhnutia názoru, ktorý nezdieľa? Boghossian vraví, že tvrdenie „zunijský mýtus je 'rovnako platný' ako archeologická teória“ možno čítať tromi odlišnými spôsobmi: ako **tvrdenie o pravde**, ako **tvrdenie o zdôvodnení (dokazovaní)** alebo ako **tvrdenie o zámere**. Boghossian pozoruje, že je dôležité rozlišovať, o ktoré z porovnávaní ide.

kých a politických dôsledkoch fyzikálnych teórií 20. storočia. Lenže sám autor neskôr prezradil v časopise *Lingua Franca*, že jeho článok bol iba mätežou zámerných slovných hračiek, kiksov a non-sequiturs, zlátaných dohromady, aby vyzerali dobre a vyhovovali ideologickým predsudkom vydavateľov. Keď Sokalova paródia prešla recenzovaním u piatich členov redakčnej rady *Social Text*, bola prijatá na publikovanie ako seriózný akademický článok. Bola publikovaná v apríli 1996 v špeciálnom dvojčísle časopisu, venovanom vyvracaniu obvinenia, že kulturologické kritiky vedy sú iba nekompetentnými hádankami a zatemňovaniami.

2) Výrok Josepha Schumpetera, ktorý je mottom časopisu, sa zaoberá práve touto záležitosťou: „Uvedomiť si relatívnu platnosť vlastného presvedčenia a nechcejnne za ním stáť je vlastnosťou, ktorá odlišuje civilizovaného človeka od barbara“. Vieme, že absolútne pravdy existujú, no nie je v ľudských silách objaviť ich - musíme sa iba skromne podľa svojich najlepších schopností pokúšať odmietat' nezmysly a hlúposti, aby sme sa čoraz viac blížili k pravde. To je základná premisa, ktorú nám zanechali Platón a Kant. Mimo tento rámec stojíme na pochybných základoch a uvoľňujeme priestor sofistom a mystikom.

Nechcem sa detailne púšťať do zaujímavých Boghossianových argumentov, ktorými čelí postmodernistom. Chcem sa zamerať na rozlišovanie jeho troch druhov „tvrdení“, pretože sa poskytujú konštruktívny spôsob, ako sa vyrovnat' s knihou, ako je Ďuricova. Ak oddelíme Ďuricove *tvrdenia o pravde* a dokazovanie od tvrdení, ktoré by Boghossian nazval *tvrdeniami o zámere*, umožní to posúdiť túto knihu podľa jej vlastných meradiel bez toho, aby sme použili normy historickej vedy. Som presvedčený, že tie na ňu použiť nemožno.

Tvrdenie o pravde znamená, že vzájomne si protirečiace interpretácie slovenských dejín - Ďuricova interpretácia a interpretácia historikov zo Slovenskej akadémie vied (SAV) - nemôžu koexistovať. Keby bol Ďurica relativistom, tvrdil by, že on má svoju pravdu a historici zo SAV majú svoju. Ďurica však relativistom rozhodne nie je; tvrdí, že jeho pravda sa zakladá na vedeckom dokazovaní. Ak logika tvrdí, že vzájomne sa vylučujúce histórie Slovenska nemôžu byť pravdivé, ako posúdiť dve rozdielne tvrdenia o tom istom? To nás privádza k druhému typu tvrdenia, k tvrdeniu o zdôvodňovaní (dokazovaní). Aké historické dôkazy podporujú tieto dve interpretácie? Je úplne jasné, že Ďuricov výklad obsahuje veľký počet faktických chýb a mätúcich interpretácií. Takže ak použijeme ako svoje meradlo pravidlo dokazovania, mali by sme Ďuricovu knihu odmietnuť - tak ako ju odmietli historici zo SAV, Rychlík, Grexa a Krakovský. Naproti tomu Letz, Szelepcsényi a Vergesová sú s dokazovaním, ktoré predložil Ďurica, spokojní. Keď majú podporiť svoje presvedčenia, očividne používajú odlišné pravidlá dokazovania.

Tretie tvrdenie, *tvrdenie o zámere*, poskytuje možnosť tieto protirečivé hľadiská zosúladiť. Ak použijeme Boghossianov argument, tak výrok, že Ďuricova kniha je „rovnako platná“ nemá nič do činenia s pravdou alebo s dokazovaním, ale skôr s odlišnými zámermi, na ktoré pomocou tejto knihy aspiruje, v protiklade k vedeckým zámerom historikov zo SAV. Kým historická veda zamýšľa poskytnúť presný výklad dejín, Ďuricova kniha má odlišný zámer: vytvoriť novú historickú identitu Slovákov a vyzvať k aktívnemu identifikovaniu sa s takouto identitou. Ďuricov zámer je zároveň emocionálny aj symbolický. Takémuto zámeru by mohla Ďuricova kniha poslúžiť oveľa lepšie ako presný výklad slovenských dejín, ktorý poskytuje vedecká metóda.

Ak je pravda, že Ďuricova kniha je napísaná s uvedeným zámerom, naša odpoveď by nemala určovať, či je vedecky pravdivá a či sú jej argumenty založené na historickom dokazovaní. Skôr by sme mali určiť, či táto kniha dobre slúži určenému cieľu. Hoci nemôžeme a nemali by sme ignorovať fakt, že táto kniha nie je založená na historickom dokazovaní, nemôžeme ju šmahom ruky zavrhnúť. **V odpovedi na otázku, či dobre slúži svojmu účelu, by som vyhlásil, že Ďuricova kniha - okrem svojich iných chýb - nespĺnila dokonca ani len túto legitímnu funkciu - svoj zámer.**

Je celkom jasné, že podporovatelia Ďuricovej knihy by zavrhlí celé toto preverovanie pravdy, dokazovania a zámeru ako bezcenné. Tvrdili by nielen to, že Ďuricova kniha je pravdivou interpretáciou slovenských dejín, ale aj to, že autorovo dokazovanie má solídny historický základ. Nie som schopný presvedčiť ich o opaku a je na slovenských historikoch, aby naplnili slovenský knižný trh dostatočne kvalitnými historickými textami, ktoré by také knihy, ako je Ďuricova, vytlačili na perifériu historiografie.

Ako sa teda Ďuricova kniha zhostila úlohy byť knihou, zvyšujúcou historické a národné povedomie Slovákov? Aké Slovensko predkladá ostatnému civilizovanému svetu? Zvyší v Slovákoch, ktorí si ju prečítajú, hrdosť na to, že sú Slovámi? Pre tých, ktorým táto kniha stelesňuje jedinou interpretáciu slovenských dejín, sa môže stať zdrojom hrdosti. Namiesto dvoch storočí slovenského národného povedomia si prečítajú, že boli národom viac než tisícročie, ba čo viac, už dávno mali svoj vlastný štát, Slovenskú ríšu. Mali tiež skvelého vodcu Tisa, ktorého Česi odsúdili na smrť - mučeníka, ktorého treba osláviť a rehabilitovať. Keby len svet vedel, aký bol múdry, slušný a veľkodušný. Pri čítaní tejto knihy si uvedomíme, že prijatie jej argumentov musí byť aktom viery. Ako však táto kniha prezentuje Slovensko okolitému svetu?

Ďurica nie je politik, ale historik. Naplnenie jeho snáh nie je žiadnym politickým programom. Myslím si, že hlavnou súčasťou Ďuricovho zámeru je, aby bolo Slovensko rešpektované a rovnocenne uznávané in-

ými národmi. Nevyhnutnou predbežnou podmienkou takéhoto uznania je vlastná štátnosť. Istotne aj autor si želá, aby sa Slovensko pripojilo k ostatným národom v Európskej únii, čo by bolo znakom rovnakého postavenia a dôstojnosti Slovenska a zárukou prosperujúcej a pokojnej budúcnosti. (Žil napokon v Taliansku a pozná z prvej ruky prosperch, ktorý majú členské štáty z európskej integrácie).

Zaistiť Slovensku dôstojnosť, prosperitu a bezpečnosť je vznešený cieľ - a tento cieľ zdieľajú s Ďuricom aj jeho odporcovia. No dokonca aj vtedy, keď rešpektujeme jeho cieľ - propagovať Slovensko vo svete - musíme sa stále pýtať, či kniha, ktorú napísal, prispieva k tomuto cieľu a v akom rozsahu. Ak sa pozriem na jej obsah, veľmi o tom pochybujem.

Akýkoľvek pokus prepojiť súčasný nezávislý slovenský štát s vojnovým režimom, vytvoreným pod nátlakom Nemecka a primknutým k jeho fašistickým vodcom, môže byť vzhľadom na propagáciu Slovenska jedine kontraproduktívny. Hoci Ďuricovo nekritické oslavovanie vojnového štátu môže u niektorých Slovákov uspieť, nepochybne znepokojí a pobúri medzinárodné spoločenstvo. Ďuricovo prepojenie dnešného Slovenska s vojnovou slovenskou republikou a teda nepriamo s nacistickým Nemeckom, režimom, zodpovedným za holocaust a za svetovú vojnu, v cudzine skôr poškrvni obraz Slovenska ako zvýši prestíž slovenského národa.

Priblíži nás prijatie Ďuricových názorov k Európskej únii alebo nás od nej ešte viac vzdiali? Európska únia, spoločenstvo vzájomne slobodne obchodujúcich národov, ponúkne Slovensku takú mieru prosperity, ktorú by samo nikdy nemohlo dosiahnuť. Európska únia je však viac než len slobodný trh. Jej členovia zdieľajú demokratické hodnoty a určité štandardy interpretácie dejín. Silným podnetom na jej založenie bolo urobiť z Nemecka demokratický štát a udržať v ňom demokraciu. Krajiny Európskej únie dúfajú, že prostredníctvom spoločnej prosperity sa uchránia pred populistami a nacionalistami, ktorí by uchopili moc za cenu ľudskej biedy a ekonomickej deštrukcie, ako to už raz a tragicky urobili vo Weimarskej republike. Každý pokus oslavovať režim alebo hnutie, sympatizujúce s ideológiou alebo s praktikami nacizmu, môže Západoeurópanov iba odradiť. Nie je to preto, že by neuznávali iné názory ako svoje vlastné, ale preto, že sa poučili z hrozných skúseností II. svetovej vojny.

Verím, že Slovensko a Slováci sa rovnako poučili, a to v rovnakej dobe. Relatívna prosperita a hrdosť, ktorú niektorí Slováci pociťovali počas vojnového štátu, bola iba dočasná. Bola to prosperita postriekaná krvou nevinných ľudí. Tento štát nemohol trvať dlhšie než nacistický režim. Akýkoľvek pokus rehabilitovať takýto štát pod akýmkoľvek zámenkami, pobúri Západnú Európu, či sa to už pánovi Ďuricovi a jeho obdivovateľom páči alebo nie. Západná Európa uznáva a rešpektuje rozdielnosť, no nebude zdieľať politický útvar s tými štátmi, ktoré sa jasne nedištancujú od nedemokratických síl minulosti. Ak nám pri propagácii Slovenska vo svete nepomôže etika, nech nám pomôže aspoň pragmatizmus a zdravý rozum.